

RECENZIE

Ernst TUGENDHAT - Ursula WOLFOVÁ:

Logicko-sémantická propedeutika

Nakladatelství Petr Rezek, Praha 1997, 238 s.

Logická sémantika, oblasť, ktorá sa vo filozoficky civilizovanejších krajinách úspešne rozvíja už viac ako sto rokov, je u nás stále neprávom periferizovaná. Aké sú na to dôvody? Pomerne špeciálna problematika, ktorá sa rozvíja na pomedzí filozofie, logiky a lingvistiky? Možno práve to je zdrojom znátenosti, pretože mnohým nie je jasné, kto a prečo by sa mal takýmito problémami zaoberať. Určite sa v našom filozofickom prostredí nájde nemálo filozofov, pre ktorých je to znamením, že tieto problémy sú mimo ich záujmu. K takémuto záveru sa dá dospieť veľmi ľahko, bez úsilia o hlbšie štúdium problematiky.

Asi s veľkými problémami by sme hľadali pôvodnú prácu, či knihu preloženú do slovenčiny alebo češtiny, ktorej cieľom by bolo uviesť čitateľa do sveta logickej sémantiky. Azda ojedinelý, ľahšie prístupný zdroj poznatkov z oblasti sémantiky možno nájsť v niekoľkých kapitolách knihy Františka Gahéra *Logika pre každého* či v sérii statí *Z logickej syntaxe a sémantiky* od Pavla Cmoreja. A inak nič. Možno preto povedať, že kniha Ernsta Tugendhata a Ursuly Wolfovej v preklade Martina Pokorného by mohla zaplniť citeľnú medzeru.

Autori si však kladú náročnejší cieľ než spomenuté, viac špecializované úvody do sémantiky: načrtnúť význam logicko-sémantických úvah pre rôzne filozofické problémy. Ich cieľom je nezostať len na úrovni jazykovej reprezentácie a skúmať logické a sémantické vzťahy medzi jednotlivými lingvistickými jednotkami, ale vyvodiť dôsledky pre spôsob filozofického uchopovania sveta. Ak sa im to podarí, bude to nepochybne dôležitý a významný krok pri rozohnaní neoprávnených pochybností o relevantnosti logickej sémantiky pre mnohé oblasti filozofického skúmania.

Kniha má 14 kapitol, z ktorých 1.-9. kapitola objasňuje základné pojmy logiky a sémantiky, a 10.-14. kapitola sa zaoberá filozofickými problémami totožnosti, existencie, pravdivosti atď. Z toho, ako uvádzajú autori, kapitoly 5, 7, 9, 10 a 14 napísala Ursula Wolfová, ostatné Ernst Tugendhat.

V prvej kapitole autori hľadajú odpoveď na otázku, čo je to logika. Pojem logiky chcú objasniť tým, že sledujú jednotlivé vývinové štádiá. Tradičné členenie zdôrazňuje tri obdobia: od Aristotela, zakladateľa logiky, do konca stredoveku; novovekú logiku, ktorú reprezentuje predovšetkým logika z Port-Royalu; a modernú logiku, ktorá sa začína Fregeho prácou *Begriffsschrift* (s. 9-10). Nachádzajú súvislosť medzi týmito členením a rôznymi prístupmi k predmetu logiky. S prvým obdobím sa najzreteľnejšie spája tzv. ontologický prístup, s druhým psychologický a s tretím jazykový prístup¹ (s. 10). Tieto prístupy súvisia s tým, či logika skúma zákony bytia, toho, čo je (Aristoteles sa často vyjadruje, že nejakú vec vypovedáme o inej veci,

a pod.), zákony myslenia alebo zákony jazyka. Druhé obdobie možno klasifikovať ako najmenej plodné, pretože tu dominujú epistemologické a psychologické otázky, takže logika mala podstatne širší záber (s. 9).

V závislosti od toho, aký prístup zvolíme, budeme môcť interpretovať aj to, že logika sa zaoberá zákonmi odvodzovania či usudzovania. Autori potom zisťujú, či v každom období možno identifikovať triádu pojem - súd - úsudok (ktorá sa prvýkrát explicitne uvádza v *Logike z Port-Royalu*); usudzovanie má totiž tvar úsudku, ktorý tvoria sudy a tie pozostávajú z pojmov. Tu však treba autorov kritizovať za to, že triádu aplikovali aj na jazykový prístup. To však nemožno, pretože hoci úsudok je tvorený vetami, sudy s nimi nemožno stotožniť (ako priznajú v druhej kapitole, s. 17), a teda ani pojmy s výrazmi. Sudy a pojmy sú entity inej kategórie než jazykové výrazy. Na záver kapitoly sa ešte spomína rozdiel medzi deduktívnou a induktívnou logikou.

Korene nadhodeného problému možno vystopovať k zvolenej metóde. Autori aj čitatelia sú priam zavalení historickým materiálom. Nie div, že v celej kapitole sa prejavuje úsilie o prehľadné usporiadanie tohto materiálu. Nazdávam sa, že historickým exkurzom sa autorom príliš nepodarilo objasniť to, že logika skúma zákony usudzovania. Rovnako aj v ostatných kapitolách sa sústreďuje priveľké množstvo historického materiálu.

V druhej kapitole sa skúmajú pojmy vety, výroku a súdu. Bežne sa pod výrokom myslí oznamovacia veta. Autori sa však odkláňajú od tohto terminologického úzu a výrok chápu zhruba ako význam vety, a to tzv. výrokovej vety (s. 17). Nevidím však nijaký dôvod, prečo by sme sa mali odkláňať od zavedenej terminológie. Výraz "výroková veta" je zdvojený. Je síce pravda, že treba aj výraz pre význam vety, no dobre zaužívaným termínom môže byť "propozícia" alebo "súd". No autori výraz "súd" chcú rezervovať aj pre príslušnú psychickú aktivitu súdenia a výraz "propozícia" z nejasného dôvodu používajú len zriedkavo. Preto sa čitateľ musí mať viac na pozore.

V tejto kapitole sa výroková veta vymedzuje ako to, čo má pravdivostný nárok. To v tretej kapitole vedie k skúmaniu pojmu logickej pravdivosti a vzťahu medzi analytickosťou a apriórnosťou. Autori najprv sledujú Leibnizovo stotožnenie analytickosti s apriórnosťou a Kantovo rozlíšenie oboch pojmov. Potom od apriórnosti, ktorý je skôr epistemologickým pojmom, prechádzajú k skúmaniu analytickosti. Z dvoch Kantových charakteristík analytickej vety (1. pojem v predikáte je obsiahnutý v pojme v subjekte; 2. negácia výroku implikuje spor) prechádzajú k tomu, že veta je analytická vtedy, keď význam predikátového a subjektového výrazu, ktoré obsahuje, je ten istý: "Analyticky pravdivá (či nepravdivá) je taková veta, dôvodom jejíž pravdivosti (resp. nepravdivosti) je jej význam" (s. 36).

Potom nasledujú úvahy o logickej pravdivosti. Tvrdia, že niektoré analyticky pravdivé vety nie sú logicky pravdivé. "Musíme rozlíšiť medzi vätami, ktoré jsou analyticky pravdivé (či nepravdivé) na základe významu obsažených slov (jako např. "starý mládenec" a "svobodný"), a těmi, které jsou takové na základe logické formy, tj. významu formálních slov (jako "všichni", "a", "ne")" (s. 39). Veta je logicky

pravdivá na základe svojej formy, napríklad veta "Ak sú všetci ľudia smrteľní a všetci Gréci sú ľudia, tak sú všetci Gréci smrteľní" je pravdivá na základe svojej formy, a preto je logicky pravdivá. Pokiaľ však pravdivosť vety závisí od konštánt, ktoré nahradili premenné vo forme, nepôjde o logickú pravdivosť, aj keď veta bude analytická. Treba teda rozlíšiť *obsahovú* a *formálnu* analytickosť.

Ďalšia kapitola sa venuje vete sporu, s ktorou sa čitateľ stretol už pri úvahách o analytickosti. Autorom však nejde o dôkaz tejto vety (čo je nemožné), ale chcú nájsť, v čom spočíva jej nevyhnutnosť. Veta sporu tvrdí, že nejakému predmetu nemožno pripísať nejaký predikát, a zároveň mu ho uprieť. Z tejto charakteristiky pomocou Strawsonových úvah zistia, že veta sporu je fundamentálna v tom, že nám vôbec umožňuje niečo povedať. Pripísanie predikátu totiž vymedzuje istú hranicu a tvrdí sa, že tým sa predmet umiestňuje na jednu stranu, no nie na druhú (s. 51). Právý význam vety sporu potom spočíva v tom, že keby neplatila, bolo by možné predmet umiestniť na jednu i druhú stranu (tvrdiť o ňom, že je napríklad červený aj nečervený), a teda fakticky o ňom nič informatívne nepovedať.

Piata kapitola, podľa môjho názoru najvydarenejšia z celej knihy, sa zaoberá aristotelovskou logikou. Na začiatku sa spomína, akú štruktúru má mať súd. Každý súd je podľa Aristotela subjekt-predikátový, aj keď to nemusí byť hneď zjavné. Každý súd teda má subjekt, predikát a sponu "je" (alebo "sú"). Subjekt základného typu vety sa skladá z podstatného mena a výrazu typu "každý", "žiadny", "všetci" a pod. Rôznymi kombináciami získame štyri možné typy subjekt-predikátových súdov (s. 58):

- Každé S je P (všeobecný kladný);
- Žiadne S nie je P (všeobecný záporný);
- Niektoré S sú P (čiastočný kladný);
- Niektoré S nie sú P (čiastočný záporný).

Potom sa skúmajú vzťahy medzi nimi: kontradiktorickosť, kontrárnosť, subkontrárnosť a subalternácia, ktoré sú prehľadne zaznačené do tzv. logického štvorca (s. 62). Kapitulu uzatvárajú poznámky o sylogizmoch.

Aristotelovská logika však neposkytuje účinný nástroj na analýzu niektorých typov oznamovacích viet. V šiestej kapitole autori uvádzajú príklady takých viet a proti tradičnej náuke o súde stavajú moderné chápanie formy vety. Napríklad, ako z premis "Všetky kruhy sú obrazce", "Peter kreslí kruh" korektné odvodiť záver "Peter kreslí obrazec" (výraz "kruh" tu nie je predikátom, ale len časťou predikátu)? Ako v rámci aristotelovskej logiky pochopiť stavbu relačných výrokov? Vyžaduje sa iný prístup. Prichádza s ním Gottlob Frege: "Musíme vetu rozčleniť tak, že se rozpadá na dve časti, ktoré však již nejsou subjektom a predikátom, nýbrž jedná se nyní o relační výraz na jedné straně a o uspořádanou dvojici výrazů v subjektu na straně druhé" (s. 68). Veta "Peter kreslí kruh" sa člení na "...kreslí---"² a "Peter", "kruh". Podobnú analýzu možno použiť aj pri nerelačných, predikatívnych vetách; napríklad veta "Peter je človek" sa analyzuje na "...je človek" a "Peter".

Predložené moderné chápanie sa vyznačuje dôsledným odlišovaním gramatickej a sémantickej formy vety. Subjekt-predikátová štruktúra sa vete priznáva nanajvyš len na úrovni gramatickej formy. V tradičnom chápaní gramatická štruktúra vety viedla k tomu, aby sa jej sémantika vysvetlila ako syntéza (ako naznačuje spona) subjektového a predikátového pojmu. Moderné chápanie syntézu ruší. Frege vetu rozkladá na funkcionálny výraz a argumenty (teda na dve zložky, nie na tri), pričom "je" (alebo "sú") patrí k funkcionálnemu výrazu. A sémantiku vety možno objasniť tak, že veta bude pravdivá, ak argumenty spadajú pod pojem, na ktorý sa vzťahuje funkcionálny výraz. To je aj nový pohľad na sémantiku: "Toto pojetí pak lze postavit na místo tradičního pojetí větného významu, kdy tedy rozumět větě již *neznamená* chápat, jaké složené předmětné jsoucno [t.j. výsledek syntézy subjektu (predmetu) s predikátom (abstraktnou entitou)] zastupuje [...], *nýbrž* chápat, za jakých podmínek je pravdivá" (s. 73).

Najzreteľnejšie sa Fregeho novátorstvo prejavuje pri všeobecných vetách. Tieto výrazy nepatria k subjektovým výrazom (alebo menám argumentov), ale sú vyňaté pred vetu a viažu premenné vo vete. Vetu "Niektoré mravce sú červené" teda nedelíme na "Niektoré mravce / sú / červené", ale na "Niektoré // mravce / sú červené" (s. 75). Kvantifikujúci výraz nič nezastupuje, ale "obsahuje návod k jednaniu" (s. 76). Vete porozumieme, ak pochopíme, aké sú jej pravdivostné podmienky. A všeobecnej vete porozumieme, ak vieme, od akých singulárnych viet závisí jej pravdivosť. "Věta 'Všetchna F jsou G' odkazuje na *jiné* věty, totiž věty jedinečné, vztahující se k jednotlivým předmětům, o nichž se vždy říká: Je-li toto F, pak je to G" (s. 76). Všeobecné vety sú teda *v istom zmysle* zložené, pretože ich pravdivosť závisí od iných viet.

Výklad v tejto knihe sa vyhýba technickosti, a preto nie je prehľadom rôznych logických kalkulo. Jedinou výnimkou je siedma kapitola, v ktorej sa uvádzajú základy výrokovej logiky. Premenné vo výrokovej logike zastupujú vety,³ a preto poskytuje aparát len na skúmanie logickej stavby zložených viet. Podľa autorov "složená věta je věta obsahující jeden či více dílčích výrazů, které jsou větami, tj. které mohou být samy pravdivé či nepravdivé" (s. 86).⁴ Ak teda vete rozumieme vtedy, keď poznáme jej pravdivostné podmienky (ako sa ukázalo v šiestej kapitole), bude treba zistiť, aké sú pravdivostné podmienky jednotlivých typov viet. Vo výrokovej logike závisia od pravdivostnej hodnoty jednoduchých viet, z ktorých sa zložená veta skladá, a výrokovologickej spojok. Prevažná časť kapitoly je venovaná definícii jednotlivých spojok (s. 87-95). Takisto sa spomína tabuľková metóda určovania pravdivosti zložených viet. V ďalšej časti kapitoly (s. 95-99) sa analyzujú zaujímavé problémy spojené s implikáciou. Na záver (s. 99-103) sa uvádzajú príklady viet, pri ktorých pravdivosť zloženej vety nie je daná *len* pravdivosťou čiastkových viet a spojkou.

V nasledujúcich dvoch kapitolách sa analyzujú jednotlivé typy výrazov, z ktorých sa skladajú vety. "Jedinečná predikativní věta [ktorá sa v predchádzajúcej kapitole ukázala ako základná] sestává se dvou členů: jednoho singulárního (anebo více - u relačních výrazů) a jednoho obecného termínu" (s. 105). Ôsma kapitola, ktorá sa nazýva *Obecné termíny, pojmy, třídy*, sa venuje druhej zložke

predikatívnych viet. Hlavný dôraz sa kladie na historický prehľad koncepcií pojmov, od Platóna cez Aristotela, stredovek, Port-Royal, Locka, Berkeleyho, Kanta, Husserla až po Fregeho. Už u Platóna sa nachádzajú znenky o všeobecnom, pojme, a jeho vzťahu k predmetom, ktoré sa pojmami vyčleňujú. Vzťah medzi všeobecným a jednotlivým sa prelína celými dejinami myslenia. Najviac pozornosti, prirodzene, sa tu venuje Fregeho funkcionálnemu chápaniu pojmov.

V deviatej kapitole sa pozornosť obracia na singulárne termíny, medzi ktoré sa zvyčajne zahŕňajú vlastné mená, zámená a individuové deskripcie. Z predbežného vymedzenia, "funkce singulárního termínu spočívá [...] v zastupování předmětu" (s. 119), sa hlavná línia uvažovania sústreďuje na presné pochopenie toho, čo znamená, že výraz zastupuje predmet. Veľkú pozornosť autori venujú vlastným menám ako paradigmatickému prípadu singulárnych výrazov. A opäť sa tu kumulujú analýzy najznámejších teórií vlastných mien. Na začiatku sa uvádza pozoruhodná téza Johna Stuarta Milla, podľa ktorej vlastné mená majú denotát, no nie konotáciu. Problematickým sa tu však stáva vzťah medzi menom a predmetom (porov. s. 121). Ako reakciu na problémy sprevádzajúce Millovu koncepciu autori ponúkajú analýzu rôznych verzii deskripčnej teórie vlastných mien, podľa ktorej vzťah medzi menom a predmetom zabezpečuje jedna či viac deskripcií asociovaných s menom, ktoré správne opisujú tento predmet. Najznámejšími obhajcami teórií tohto typu boli Frege, Russell, Searle a Strawson. Proti všetkým štyrom modifikáciám však predložil veľmi účinnú kritiku Saul Kripke, ktorý napadol to, že meno utvára s asociovanými deskripciami akýsi významový vzťah, t.j. význam mena je určený významom deskripcie.

Autori však sympatizujú s verziou deskripčnej teórie, ktorá neústi do postulovania významového vzťahu. "[...] jednotlivá vlastní jména nejsou významově rovnocenná určitým deskripcím, že však přesto význam, resp. způsob užívání výrazového typu 'vlastní jméno' odkazuje na užití jistých určitých deskripcí" (s. 131). Úlohou určitých deskripcií je zabezpečiť vzťah medzi menom a predmetom, pretože samo meno takýto vzťah nedokáže utvoriť. Nestačia ani samostatné zámená. Vždy treba uviesť príslušný druhový výraz, ktorým predmet možno označiť; navyše, treba určiť jeho presnú lokalizáciu v čase a priestore. Iba deskripcia, ktorá spĺňa tieto požiadavky, vyhovuje daným zámerom. Proti tejto teórii nemožno použiť Kripkeho námietky, pretože deskripcie nevymedzujú význam mena, ale len jeho referent. Podobné použitie deskripcií pripúšťal dokonca aj Kripke, a to pri prvotnom akte zavedenia mena, teda pri akosi "krste" predmetu. Ďalšie používanie mena sa prostredníctvom kauzálneho reťazca spája s týmto prvotným použitím. Tugendhat a Wolfová ukazujú, že pri krste treba použiť práve deskripciu, ktorá obsahuje druhové zatriedenie veci a jej priestorovo-časovú lokalizáciu.

Desiata kapitola, o identite, sa začína vymedzením rozdielu medzi numericou a kvalitatívnou identitou, ako to urobil Aristoteles v *Metafyzike*. O numerickej identite hovoríme vtedy, "jsou-li a a b co do počtu jedinou věcí, jsou-li podle Aristotela výkladu jednou a touže materiální jednotou" (s. 137). O kvalitatívnej identite možno hovoriť "pokud jsou a a b dva různé předměty, které se v jedné či více vlastnostech shodují" (s. 137). Potom sa analyzuje Leibnizova téza, že numericá identita

je úplnou kvalitatívnu identitou. V Leibnizovom podaní však tento postoj vedie k problémom, pretože pod kvalitami myslí len vnútorné vlastnosti, nie aj vzťahy k iným predmetom (monády nemajú okná). Potom však sem nemožno zahrnúť priestorovo-časovú lokalizáciu, a teda môžu existovať dva numericky rôzne predmety s tými istými "vnútornými" kvalitami.

V ďalšej časti kapitoly sa kvalitatívna identita odsúva nabok a pozornosť sa sústreďuje na výroky, ktoré vyjadrujú numerickú identitu. Ide o výroky tvaru " $a=a$ " a " $a=b$ ", pokiaľ " $a=b$ " je pravdivé, kde " a " a " b " sú vlastné mená. Dominujú tu dva rozsiahlejšie citáty z Fregeho a Kripkeho. Ako odlišiť prvý výrok ako triviálny, od druhého, ktorý je informatívny? Fregeho riešenie spočíva v zavedení *zmyslu* výrazu, teda spôsobu danosti označeného predmetu. Kripke hovorí, že aj keď sú pravdivé výroky o identite *nevyhnutne* pravdivé, nie sú ešte *apriórne* poznateľné. Tugendhat a Wolfová pri riešení problému uprednostňujú teóriu vlastných mien, ktorú predložili v deviatej kapitole. Mená " a " a " b " nás vedú k tomu istému predmetu, no k iným situáciám krstu, pri ktorých možno použiť iné deskripcie, ktoré obsahujú druhové zatriedenie veci a jej priestorovo-časovú lokalizáciu.

V jedenástej kapitole sa autori zaoberajú problémom existencie. Vyčerpáva existenčný kvantifikátor významy slova "existovať"? Najprv sa spomína Kantova myšlienka, že existencia nie je reálny predikát. Povedať vetu "Jednorožce existujú" neznamená povedať "Toto je jednorožec a existuje", ale skôr "Medzi živočíchmi existujú niektorí takí, ktorí majú vlastnosť jednorožca". Existencia ako existenčná kvantifikácia sa teda zatiaľ potvrdzuje. Potom sa pozornosť presúva na známe Russellovo chápanie existenčných viet (s. 154-157), ktoré opäť potvrdzuje existenciu ako kvantifikáciu. Na záver kapitoly sa uvádzajú niektoré problémy, ktoré Russellova teória nedokáže riešiť (s. 158-162), no spomenuté chápanie existencie sa nespochybňuje.

Úvahy o existencii a identite sa završujú v dvanástej kapitole. Pri existencii aj identite sa používa tvar slovesa "byť". Okrem toho sa tento výraz vyskytuje aj ako kopula v predikatívnych vetách. Je možné všetky tieto významy redukovať na jediný význam alebo treba pripustiť, že výraz "byť" má v prirodzenom jazyku toľko rôznych významov? Po analýze myšlienok takých rôznorodých filozofov, akými nepochybne sú Heidegger, Kant a Frege, autori sa priklonia k druhej alternatíve.

Na pozadí rozličných úvah obsiahnutých v knihe sa objavuje pojem pravdy. Výrazy "pravda" a "pravdivosť" sa systematicky, ale za iným účelom analyzujú už v tretej kapitole, no až v trinástej sa čitateľ oboznámi s hlavnými koncepciami pravdy. Na začiatku sa spomína redundantná a korešpondenčná teória, ktoré sa však ukážu ako neuspokojivé. Najviac priestoru sa, pochopiteľne, venuje Tarského (tzv.) sémantickej teórii, ktorá sa úspešnejšie vyrovnáva s problémami. Autori však upozorňujú, že táto koncepcia (programovo) nechce byť absolútnou teóriou pravdy. Na záver sa stručne zmieňujú aj o pragmatickej, konsenzuálnej a koherenčnej teórii.

Záverečná kapitola sa sústreďuje na problematiku nevyhnutnosti a možnosti. Na začiatku sa uvádza dôležitý príspevok Aristotela k tejto problematike, pričom sa zdôrazňuje, že možnosť a nevyhnutnosť Aristoteles chápal už ako modálne operátory.

Pozornosť sa potom presúva na operátor nevyhnutnosti a modálne výroky, ktoré "sestávajú z modálneho operátora a z propozície, pričomž jejich složení není pravdivostně funkcionální" (s. 202). V tejto súvislosti sa analyzujú tri typy nevyhnutnosti: analytická (s. 204-205), kauzálna (s. 206-208) a metafyzická nevyhnutnosť (s. 209-212).

Český preklad Martina Pokorného je elegantný a ľahko čitateľný, až na niekoľko drobných prerieknutí. Za každou kapitolou sa uvádza doplnková literatúra, ktorá môže čitateľovi poskytnúť ďalšie pohľady na danú problematiku. Knihu dopĺňa rozsiahla bibliografia citovaných prác, pričom sú uvedené aj bibliografické údaje diel, ktoré boli preložené do češtiny. Súčasťou knihy je aj veľmi podrobný menný a vecný register.

Na záver treba uviesť aspoň niekoľko výhrad okrem tých, ktoré sa spomínajú v poznámkach a v samotnom texte. Pomerne nezvyčajne znejú výrazy "předvěti" a "závěti" (s. 93 a nasl.) pre antecedent a konzekvent. Na strane 123 sa uvádza: "Russell přitom vychází z problematiky prázdných jmen či určitých deskripcí, tj. jmen, která neoznačují žádný skutečný předmět, např. 'Současný král Francie je holohlavý'." Uvedený príklad však rozhodne nie je vlastným menom, ale vetou. Strana 125: "Strawson ukazuje, že při užití jedinečné predikativní věty se prostřednictvím singulárního termínu vztahujeme (anglický výraz je 'to refer' [...]) k onomu předmětu, o němž se vypovídá generální termín." Ak výraz "vztahovat" má nahrádzať slovo "to refer", treba vetu preformulovať tak, aby sa v nej netvrdilo, že *my* sa použitím výrazu vztahujeme na nejaký predmet, ale že *my tento výraz* vztahujeme na nejaký predmet; alebo ešte lepšie by bolo uviesť: "...prostřednictvím singulárního termínu vztahujeme k onomu předmětu..." Na strane 140 v citáte z Fregeho state *Über Sinn und Bedeutung* je preložený názov Fregeho skoršej práce *Begriffsschrift* ako "Spis o pojme"; správne by malo byť "Pojmové písmo" (ako sa uvádza aj v českom preklade tejto state). Vážnejšia chyba sa vyskytuje na strane 143 v preklade z Kripkeho monografie *Naming and Necessity*; preklad znie: "Za prvé, každý souhlasí s tím, že pomocí deskripcí lze vytvořit tvrzení o nahodilé identitě." Kripke náhodnú identitu neuznával; správne má byť "nahodilé tvrzení o identitě", čo potvrdí aj anglický originál.

Kniha je nepochybne zaujímavým čítaním a na našom knižnom trhu si zaslúhuje výnimočné miesto, pretože širšej filozofickej verejnosti umožňuje prístupným spôsobom nahliadnúť do neľahkých problémov logiky a sémantiky. Kriticky však treba povedať, že miestami autori mohli zvoliť vhodnejší prostriedok, ako čitateľa uviesť do problému. Čitateľ sa oboznámi s rôznymi koncepciami a názormi, no na úkor systematickejšieho vysvetlenia jednotlivých termínov a problémov. Preto je kniha vhodnejšia skôr pre učiteľov, než pre študentov.

POZNÁMKY

¹ Samozrejme, toto je len hrubé priradenie. Autori priznávajú, že jazykový prístup sa zreteľne uplatňuje aj u Aristotela.

² Tugendhat a Wolfová zapisujú relačné výrazy nevyhovujúcim spôsobom: "kreslí ___". Vzniká tu totiž dojem, že tieto výrazy sú unárne, s jedným prázdny miestom. Počet prázdnych miest treba graficky vhodne označiť, pretože inak nevynikne to, že výraz možno v jednom kontexte použiť ako výraz pre vlastnosť, v inom ako výraz pre vzťah (napríklad "učiteľ" je v kontexte vety "X je učiteľ" unárnym, no v kontexte vety "X je učiteľom Y" binárnym predikátom).

³ Všimnite si, aké zavádzajúce je prijať terminológiu z druhej kapitoly a rozlišovať medzi výrokom a výrokovou vetou. Vzniká tu totiž dojem, že ak sa hovorí o výrokovej logike, a výrokmi by mali byť skôr významy oznamovacích viet, potom by sa nemala zaoberať vetami, ale významami. Lenže premenné zastupujú práve vety.

⁴ Treba však hneď spomenúť, že toto vymedzenie je príliš reštriktívne. Na s. 101 aj sami autori priznávajú, že "existujú však i složené vety, u nichž pravdivostní hodnota dílčích vět pro pravdivost celé věty nehraje žádnou roli". Sú to vety typu "Peter si myslí, že Melbourne je v Afrike". Hoci sú tieto vety zložené, vo výrokovej logike ich ako zložené nemôžeme identifikovať. Definíciu na s. 86 treba preto asi chápať ako definíciu zložených viet, ktoré by ako zložené dokázala kvalifikovať výroková logika. Ak je to tak, potom však autori mali toto obmedzenie spomenúť.

Marián Zouhar